

Válság az eurózónában – politikai gazdaságtani megközelítésben

Bevezetés

A Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) 2008 óta tartó válsága Európa talán legsúlyosabb gazdasági krízise az 1929-es nagy összeomlás óta. A válság jelentősége nem a recesszióban vagy a magas munkanélküliségben jelenik meg igazán. Noha tagadhatatlan, hogy egyes GMU-tagállamok szempontjából a hagyományos makrogazdasági adatokat vizsgálva is szomorú képet kapunk, sokkal jelentősebbnek tartjuk, hogy a válság alapjaiban kérdőjelezi meg mindazt a folyamatot, mely az 1957-es római szerződés aláírásakor kezdődött, az 1986-os Egységes Európai Okmány aláírásával folytatódott, majd a maastrichti szerződéssel, illetve később annak módosításaival és az eurónak, mint közös valutának a bevezetésével csúcson sodott ki.

A válság a „Közös Európa” projektet kérdőjelezi meg, mégpedig legalább két-, de inkább háromféle módon. Először is, a válság rámutatott arra, hogy az európai integráció, mint politikusok közötti „gentlemen’s agreement”, nem képes működni (Bastasin 2012; illetve Dyson 2009). Azok az alapvető politikai normák, melyek betartása korábban magától értetődő volt, nem szimplán megkérdőjeleződtek, de kiderült, hogy a politikai elit egy része szisztematikusan megfélekezett róluk, akkor, amikor például eltitkolták a valós költségvetési adatokat a nyilvánosság és az európai partnerintézmények előtt. Az is kiderült, hogy az Európai Unió, egészen pontosan a Gazdasági és Monetáris Unió működése nem csak az előbbiek miatt, hanem hiányzó intézményi mechanizmusok miatt is ingatag lábakon áll. Nem csak az a probléma, hogy hiányoznak bizonyos szabályok, gazdaságpolitikai megoldások, hanem az is, hogy úgy tűnik, nincs meg a politikai akarat ezeknek a hiányosságoknak a pótlására. Az integráció mélyülése tehát egy kényes helyzetben megtorpanni látszik. Végül, de nem utolsósorban érdemes arra is kitérni, hogy mindennek az oka az lehet, hogy hiányzik az állampolgári támogatás is, ami értelemszerűen a politikai elit hezitálásában ölt testet. Az állampolgári támogatás csökkenése szintén a válságból táplálkozik: a válság által sújtott országokban a válságkezelő programokkal

---

1 Adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem; e-mail cím: gabor.vigvari@uni-corvinus.hu.

szembeni társadalmi elégedetlenség, máshol pedig legalább részben a válságkezeléshez szükséges anyagi terhek okozta problémák okolhatók mindezért.

Ezen tanulmány célja, hogy röviden bemutassa, milyen problémák vezettek a válság kialakulásához, illetve, hogy a válság megoldása kapcsán valójában csak az uniós szintű megoldások jöhetnek szóba. Ennek érdekében a tanulmány első felében röviden a válság okait tekintjük át, végső konklúzióként arra jutva, hogy alapvetően egy külső egyensúlytalanságból fakadó válságról van szó, a tanulmány második részében pedig a válságkezelés problémáira térünk ki.

A GMU válsága – lehetséges diagnózis

A 2008-ban kitört pénzügyi válság a GMU stabilitását három különböző módon befolyásolta. Egyrészt a bajban lévő bankok sok esetben állami segítségre szorultak (*bail out*), ami néhány országban hatalmas áldozatot követelt a kormány részéről (például Írországban), s ez sokszor aláásta a költségvetési stabilitást. Az ír kormány az ír GDP 200%-ának megfelelő összegű garanciákat vállalt ír bankok kintlévősegei után! (Bastasin 2012: 91).

Másrészt a pénzügyi összeomlást követő recesszióra az egyes kormányzatok általában fiskális expanzióval válaszoltak, mely szintén jelentős terhet rótt később a költségvetésekre.

Harmadszor pedig a pénzügyi válság miatt bekövetkező bizalomvesztésnek köszönhetően a kockázatosabb, rosszabb pénzügyi helyzetben lévő tagállamok finanszírozása nehézkesebbé vált, a pénzpiaci szereplők nem voltak hajlandók magas kockázatú államok állampapírjainak vásárlására (ez történt a nem GMU-tagállam Magyarország esetében is 2008 októberében, amikor a magyar kormány kénytelen volt az IMF-hez fordulni).

Ahogy azt már láttuk, a 2009-es GMU-válság kiváltó okának a 2008-as amerikai pénzügyi összeomlást tarthatjuk. Fontos azonban azt is észrevenni, hogy a válság kitörésekor az európai döntéshozók, de valójában a szakértők is sokáig nem ismerték fel, mivel is állnak szemben, milyen válságról van is szó. A GMU válsága tulajdonképpen Görögországban kezdődött, valamikor a 2009-es év elején, mikor első ízben merültek fel kétségek a görög államadósság finanszírozása kapcsán. Nem véletlen, hogy a válságjelenségek felmerülésekor eleinte – amíg csak Görögországot érintette a probléma – csupán likviditási, majd költségvetési válságról lehetett beszélni. Ez utóbbi ellen szólt, hogy olyan országok is érintettek voltak, melyek fiskális pályája korábban nem volt fenntarthatatlan, az csak a külső sokk miatt alakult így.

Amennyiben a makroökonómiai adatokat vizsgáljuk, a legszembetűnőbb hasonlóság a négy bajban lévő országban a folyó fizetési mérleg nagyarányú deficitje. Azonban az európai döntéshozóknak, illetve a szakmai közösségnek is időbe telt annak felismerése, hogy valójában egy folyó fizetési válsággal állunk szemben. De vajon mit is jelent mindez?

A folyó fizetési mérleg a fizetési mérleg egyik fontos része, melyben a nemzetközi áru- és szolgáltatáskereskedelemmel, illetve jövedelemáramlásokkal kapcsolatos nemzetközi tranzakciókat tartjuk számon. A standard nyitott makroökonómiai, nemzetközi gazdaságtani elméletek egyetértenek abban, hogy a folyó fizetési mérleg deficitje alapvetően azt jelenti, hogy az adott ország úgynevezett belső felhasználása magasabb, mint megtermelt jövedelme, ennek fenntartásához pedig külföldi forrásbevonásra van szükség (Pugel 2009).

A belső felhasználás megemelkedése alapvetően három okból történhet: a magánberuházások szintje meghaladja a magánmegtakarítások szintjét és/vagy a kormányzati kiadások nagysága meghaladja a kormányzati bevételek szintjét (költségvetési deficit alakul ki) és/vagy a lakosság többet fogyaszt, mint a jövedelme, és ezen túlfogyasztást külföldről érkező források fedezik (például a magyar lakosság svájci frankban való eladósodása). Amennyiben a folyó fizetési mérleg deficitje, valamint a költségvetési deficit egyszerre van jelen egy gazdaságban, a jelenséget ikerdeficitnek nevezzük. Ez a jelenség különösen veszélyes, mivel azt jelenti, hogy a kormányzati kiadások egy részét külföldről finanszírozzuk.

A folyó fizetési mérleg hiánya még egy – némileg leegyszerűsített – dolgot sugall. Tekintve, hogy nagy része az export és az import értékéből áll össze, a folyó fizetési mérleg – esetleg növekvő – hiánya azt is mutat(hat)ja, hogy az adott ország versenyképessége romlik. A világpiac kevesebbet kíván vásárolni az ott előállított termékekből és szolgáltatásokból. Amennyiben a jövedelemtranszfereket is vizsgáljuk, akkor is inkább negatív a kép, ugyanis azt mondhatjuk, hogy a külföldi befektetők a tőke újbóli befektetése helyett a tőke kivonásra hajlanak. Végül, de nem utolsósorban, ahogyan azt fent is láttuk, a folyó fizetési mérleg hiánya utalhat egy eladósodó, fegyelmetlen fiskális politikára hajlamos állam meglétére is.

A fenti folyamatok azonban az országspecifikus okok mellett abból is fakadnak, hogy a GMU nem tekinthető optimális valutaövezetnek. Az alapvető probléma, amely a bajban lévő országokat jellemzi, a reálkonvergenciából, tehát a reálgazdaság uniós átlaghoz való felzárkózásából adódik. A PIGS-országokban, Portugália kivételével, a növekedési ráta meghaladta az eurózóna alapító országainak átlagát. Ugyanakkor az is látható, hogy az inflációs ráták nagysága is magasabb volt az eurózóna inflációjánál. Mindezek alátámasztják azt a hipotézist, hogy a reálkonvergenciából adódóan a felzárkózó országok magas inflációs rátával is szembesülnek. Ez már csak azért is problémás, mert így, a belső árak emelkedésével, elvesztik versenyképességüket a vetélytársakkal szemben. További problémát jelent, hogy a magas növekedési és inflációs rátákhoz a GMU, úgynevezett kamatkonvergenciából fakadó, viszonylag alacsony kamatszintje társult, magas magán- és kormányzati eladósodást lehetővé téve. Mindezek együtt vezettek a külső egyensúlyok felborulásához. (Természetesen a négy ország mutat eltérő tulajdonságokat, így a fenti ismertető csak elnagyolt. A részletekért lásd például MNB [2008]; Arghyrou [2006]; Artner [2009]; Blanchard [2006] műveit!)

A fenti problémákat elkerülendő a válság előtt a GMU-ban egyedül a költségvetési fegyelemre vonatkozó szabályrendszerrel találkozhattunk, a Stabilitási és Növekedési Paktummal. Ennek működése azonban közel sem tekinthető megfelelőnek. Az SNP kritikáinak széles körű szakirodalma van (lásd például [Benczes 2003]; [Csaba 2006]; [Orbán – Szapáry 2004] magyarul, illetve a külföldi szakirodalomból [Annett et al. 2005]; [Buti et al. 2003]; [Leblond 2006]; [Tanzi 2004]). Ami azonban írásunk szempontjából fontos, az az, hogy az SNP legnagyobb problémája a kikényszeríthetőség hiánya volt.

Külső egyensúlytalanságok esetén egy lebegő árfolyamrendszerben az árfolyam leértékelődése automatikusan helyreállítja az egyensúlyt. Kötött árfolyamrendszer esetében, és a GMU végső soron az, a helyzet bonyolultabb. Ekkor léphet működésbe az először Hume által leírt árszínvonal-alapú kiigazodás (idézi Szentés [1999: 299]). Itt tehát nem a (nominális) árfolyam, hanem az árszínvonal változása hoz kiigazodást, mégpedig a nominális helyett a reálárfolyam kiigazodásával (ezt nevezzük úgynevezett belső leértékelésnek). Ennek kormányzati megfelelői az árszínvonal mesterséges csökkentésére irányuló gazdaságpolitikák, például az agresszív kamatemelés, illetve a bércsökkenés kikényszerítése a közalkalmazottak bérének csökkentésén keresztül. Mindez természetesen a várt kiigazodás mellett egyben recesszióhoz is vezet, akár csak a következő megoldási lehetőség.

A harmadik megközelítési mód független az árfolyamok kérdésétől, és alapvetően a folyó fizetési mérleg jövedelmi oldalról való megközelítésével operál. Eszerint, ahogyan arról már volt szó, a folyó fizetési mérleg deficitjéért a túlzottan magas belső felhasználás, más néven abszorpció a felelős. Amennyiben ezt sikerül csökkenteni, úgy lehetséges a folyó fizetési mérleg hiányának csökkentése is. Tekintve, hogy a belső felhasználás a fogyasztás, magánberuházások, kormányzati kiadások hármásából áll össze, nem meglepő, hogy e szerint az abszorpciós megközelítés szerint ezek csökkentésén (csökkenésén) keresztül lehet eredményeket elérni.

A válságkezelés politikai gazdaságtana

Rodrik politikai trilemmája

Dani Rodrik lehetetlen szentháromság modellje abszolút nem újdonság a közgazdasági, politikai gazdaságtani irodalomban. A lehetetlen szentháromság koncepciója nem Rodrik találmánya, hanem viszonylag régi elképzelés. A legkorábban használt verziója a széles körben ismert monetáris politikai lehetetlen szentháromság (lásd például Cohen [1993]), mely Mundell 1960-as években megalkotott nyitott makroökonómiai modelljével kapcsolatos. Eszerint nem valószínű meg egyszerre a monetáris politika önállósága, a szabad tőkeáramlás és a rögzített árfolyam használata.

Ezt a modellt gondolta tovább Summers (1999), amikor amellett érvelt, hogy nem valószínű, hogy egyszerre a mély gazdasági integráció, a nemzeti szuverenitás, illetve a gazdaság szabadon választott menedzselése. Summers érvelésében alapvetően a pénzügyi liberalizációból következő tőkeáramlásokat teszi felelőssé.

És ebből jutunk el Rodrik elképzeléséig, melyet először 2002-ben publikált (Rodrik [2002], magyarul [2005]), majd további két könyvében fejlesztett tovább (Rodrik [2007] és Rodrik [2011]). Rodrik valójában hasonló modellt fejleszt, mint Summers, érvelése szerint nem valószínű, hogy egyszerre a szoros gazdasági integráció, a demokrácia, illetve a szuverén nemzetállam. Rodrik érvelésének középpontjában eltérő nemzeti nem piaci intézmények vannak.

A modellben a demokrácia fogalma nem a koncepció tradicionális, politikatudományból ismert felfogását jelenti, tehát nem a többpárti verseny, illetve demokratikus választások rendszerét, hanem sokkal inkább az intézmények szabad megválasztásának lehetőségét. Rodrik szerint ugyanis a nem piaci intézmények nélkül a piacgazdaság működése lehetetlen. Ahogyan ő maga megfogalmazza:

„Általában közismert, hogy a piac előfeltételezi a nem piaci intézmények működését – legalábbis egy törvényes rezsimet, amely kikényszeríti a tulajdonosi jogokat és a szerződések betartását. A tulajdonjogok és a legális szerződések betartásának kikényszeríthetősége nélkül a piac nem létezhet, csak igen elemi formában. De a piac közösségi intézményektől való függése túlmutat a tulajdonosi jogokon. A piacok nem képesek saját magukat szabályozni, stabilizálni vagy legitimálni. [...] Antitrösztre, az információ kötelező közzétételére, prudenciális korlátokra, közegészségügyre és közbiztonságra, valamint környezeti és más externáliákra vonatkozó szabályozás hiányában a piac aligha lenne képes jól végezni a dolgát. A végső hitelező funkció vagy közösségi költségvetés hiányában a piac hajlamos vad fluktuációkra vagy periodikus alulfoglalkoztatottságra. Szociális háló vagy a kockázatok és egyenlőtlenségek mérséklésére hivatott társadalombiztosítás nélkül a piac nem képes legitimitását sokáig megőrizni. A kapitalizmus szelleme, ahol működik, azt jelenti, hogy sikerül folyamatosan újra feltalálni az önfenntartó piacgazdaság intézményi bástyáit: a központi bankot, a fiskális politika stabilitását, az antitröszt- és versenyszabályozást, a társadalombiztosítást és a politikai demokráciát” (Rodrik 2005: 8).

Amennyiben tehát fent kívánjuk tartani a nemzetállami kereteket a világgazdaságban, ugyanakkor el kívánjuk érni a teljes gazdasági integrációt, akkor az egyes nemzetállamok nem piaci intézményeit valamilyen módon közelítenünk kell egymáshoz. Rodrik szerint ez a közelítés az úgynevezett arany kényszerzubbony felé löki a világgazdaságot. „Hogy megvilágítsuk az e mögött megbújó logikát, feltételezzünk egy olyan hipotetikus, tökéletesen integrált globális világgazdaságot, amelyben a nemzeti határok nem akadályozzák a javak, szolgáltatások és tőkék szabad áramlását. Ekkor a tranzakciós költségekben vagy az adószintekben meglévő

különbségek marginálisak; a tényezőárak és hozamaik szinte tökéletesen azonosak világszerte. Egy ilyen világ kompatibilis-e a nemzetállami rendszerrel? [...] [Ekkor] a nemzetállam csak olyan közösségi javakat biztosítana lakosainak, amelyek az integrált világpiaccal kompatibilisek” (Rodrik 2005: 11). Így a gazdaságpolitikai lépések alárendelődnének a piaci mechanizmusoknak.

Amennyiben a demokráciát fent szeretnénk tartani a globális integráció mellett, akkor globális szintre kell hoznunk az intézmények megválasztásának szintjét. Ez a globális kormányzás forgatókönyve, „mely rendezi az illetékesség (hatáskör) kérdését a politika és a piac között, és közben a »határeffektust« is eliminálja. A politikának nem kell zsugorodnia, és nem is fog: a döntéshozatal súlya áthelyeződik globális szintre” (Rodrik 2005: 13).

Végül a harmadik lehetőség esetén elvetjük a globális integrációt, ez esetben nincs szükség intézményi konvergenciára, így megtarthatjuk a nemzetállami kereteket és a demokratikus döntéshozatalt is.

A trilemmából fakadó lehetséges forgatókönyvek a GMU számára

Amennyiben a fenti trilemmát szeretnénk alkalmazni a GMU-ra, akkor legelőször is annyi átalakítást kell tennünk, hogy a globális integrációt regionális integrációra módosítjuk, illetve a globális kormányzást regionális kormányzásra. Átalakítva a megoldásokat arra juthatunk, hogy az egyik megoldási javaslat az arany kényszerzubbony: ekkor tulajdonképpen valamilyen módon a piacra bízuk a GMU kormányzását, a piacnak kell kikényszerítenie a tagállamok megfelelő gazdaságpolitikáját. A globális/regionális kormányzás választása esetén az integrációt egyre bővebb jogkörökkel ruházzuk fel, a tagállamok gazdaságpolitikájának egyre nagyobb szelete kerül közösségi irányításba, ami természetesen szuverenitásvesztéssel jár. Végül a Bretton Woods-i kompromisszum jelen esetben azt jelenti, hogy lemondunk a tagállamok közötti komolyabb integrációról, vagyis feladjuk a közös valutát. Az alábbiakban az ezekhez kapcsolódó lehetséges kimeneteket vizsgáljuk meg.

Az arany kényszerzubbony

Ahogy arról már írtunk, az arany kényszerzubbony választása esetén valójában a piacra bízuk a gazdasági kormányzást. Mindazokat a funkciókat, melyeket Rodrik a nem piaci intézmények feladataként ír le, a piacnak kell átvennie. Gazdaságpolitikai értelemben valamilyen egyensúlytalanság esetén – legyen az magas infláció, költségvetési hiány, a folyó fizetési mérleg hiánya – a piaci jelzések veszik rá a kormányzatot és a piaci szereplőket arra, hogy viselkedésüket úgy változtassák meg, hogy azzal az egyensúlytalanság megszűnjön.

Leblond (2006) az SNP németek és franciák által történt felpuhítása után közölt írásában amellet érvel, hogy a paktum sokkal inkább politikai, mint gazdasági szerepet tölt be, és valójában a paktum, illetve a pénzügyi piacok együtt képesek megfelelő fiskális politikát kikényszeríteni. Tehát véleménye szerint a piac képes elvégezni (legalábbis a fiskális politika esetében) a megfelelő koordinációt.

Az érvelés legfőbb pontja az, hogy az SNP 2003-as válságát nem követték az államkötvénypiacokon jelentős hozamemelkedések, illetve az Európai Központi Bank sem emelte meg irányadó kamatlábát. Ebből azt a következtetést vonja le a szerző, hogy a piac képes beárazni azt, ha egy tagállam fiskális politikája nem fenntartható. Ebben az értelemben az SNP megszegése, illetve a túlzottdeficit-eljárás megindítása figyelmeztető aktus. Azonban a piac tudja azt, hogy az SNP sokkal inkább politikai, mint gazdasági intézmény, és így jelentősége sem lehet nagy.

Fontos, hogy Leblond hangsúlyozza: ahhoz, hogy a piacok helyesen és megfelelően tudják pótolni az SNP-t, négy fontos kritériumnak teljesülnie kell. Ezek a következők:

- A pénzügyi piacoknak nyitottaknak kell lenniük, számos befektetési lehetőséggel.
- A kötvények eladóirol megfelelő információ kell, hogy rendelkezésre álljon.
- Meg kell szüntetni az erkölcsi kockázat, vagyis a központi bank vagy bárki más általi kimentés lehetőségét.
- A kibocsátóknak a piaci jelzéseket kell követniük.

A szerző feltételezései szerint mindezek a kívánalmak fennállnak, így az EU kötvénypiacai és pénzpiaci szereplői, egyfajta másodlagos SNP-ként, ki tudják kényszeríteni a megfelelő fiskális politikák vitelét.

Megvizsgálva ezeket a feltételeket, azt mondhatjuk, hogy közülük egy sem teljesült. Az egyes tagállamok esetében érvényesülő államkötvényhozam-csökkenés a GMU-tagságból fakadó morális kockázatot jelzi. Másrészt a piaci reakciók sokszor nem időben jeleznek. Harmadszor pedig, a görög kormány nyilvánvaló trükközése a számokkal is aláássa a piaci mechanizmusok működését.

Vagyis sérülnek azok a kritériumok, melyeket Leblond a piaci mechanizmusok működési feltételeiként azonosít. Ezen túlmenően problematikus lehet az is, hogy a piaci reakciók és jelzések (főként azért, amit a piaci jelzések elkésettségéről írtunk korábban) eltúlzottak, és különösen a lakosság számára fájdalmasak lehetnek. Az arany kényszerzubbony fénykorában, az aranystandard idején ez nem okozott problémát, hiszen a lakosság nagy részének nem volt szavazati joga. Napjainkban azonban a politikai elit nem várja meg, amíg a piaci kényszerítő erők a felszínre bukkannak, hanem ezt megpróbálja valamilyen módon a felszín alá rejteni. Az euroszeptikus pártok előretörése jól jelzi ezt a problémát.

A Gazdasági és Monetáris Unió „globális kormányzása”

Amennyiben a második lehetséges megoldást vizsgáljuk, az ideáltipikus megoldás természetesen az Egyesült Államokhoz hasonlóan működő föderális állam lenne, választott döntéshozókkal, akik föderális költségvetést alkotnak, szabályokat hoznak, és végzik a gazdaság kormányzását. Azonban reálisan végiggondolva ez az opció Európa esetében biztosan nem járható. Feltehető tehát a kérdés: milyen módon működhet a globális/föderális szintű kormányzás? Ezzel a kérdéssel foglalkoznak az úgynevezett integrációelméletek.

Ezek között alapvetően két fontos elméletet tudunk megkülönböztetni: a neofunkcionalista elméletet, illetve az intergovernmentalizmust. Előbbi lényege az, hogy az integráció mélyülése alapvetően két csoportnak tulajdonítható:

- Az integráción belüli intézményeknek, mint például a Bizottság vagy a Parlament.
- Az integráción belüli üzleti és érdekcsoportoknak.

A neofunkcionalizmus elmélete azt állítja, hogy a nemzetközi és transznacionális gazdaságpolitikai döntéshozatal módja megváltozik. Egyre több és több funkció kerül át a nemzetállam szintjéről a föderális szintre, mivel azok kezelése az integráció szintjén célszerűbb. Ahogyan Gilpin fogalmaz:

„A neofunkcionalizmus központi gondolata az, hogy a gazdasági és technológiai hajtóerők a világot a politikai integrálódás felé hajtják. A gazdasági és politikai integráció mozgatórugói mélyen gyökereznek a modern gazdasági rendszerben, és éppúgy önmagukat erősítik, mint ahogyan a gazdasági integráció egyes szintjei a további integrálódást. A neofunkcionalizmus feltételezi, hogy a nemzetbiztonsági és államközi versengés hagyományos tényezőivel szemben egyre inkább előtérbe kerülnek a gazdasági és egyéb jóléti szempontok. E feltevés alapja az, hogy az iparosodás, a modernizáció, a demokrácia és hasonló folyamatok megváltoztatták az államok és az egyének magatartását. Az elmélet szerint ugyanis az integrációs folyamat során újrafogalmazódnak a nemzeti érdekek, és ebből következően a lojalitás is áthelyeződik, azaz a nemzetállami szintről a kialakuló regionális és globális entitások felé irányul” (Gilpin 2004: 348).

Amennyiben értelmezni szeretnénk a neofunkcionalizmus központi gondolatát, azt mondhatjuk, hogy az egyes tagállamok rövid távú politikai érdekei nem befolyásolják döntéseiket, ami az integráció törvényhozó funkcióját illeti. Az integráció nem egy alkufolyamat része és következménye, hanem egy automatikusan vagy félautomatikusan működő folyamat. Vagyis a monetáris integráció létrejötte valójában egy az integráció mélyüléséből fakadó szükségszerű gondolat, illetve a monetáris integráció mélyülése vélhetően újabb, más közpolitikákat érintő további integrációt kényszerít majd ki. Ugyanakkor ennek a mechanizmusnak az útjában áll egy nagyon fontos probléma, melyet az integrációelméletek egy másik ága mutat be.

Az Európai Unióra alkalmazva a neofunkcionalizmus gondolatait, az, különösen a korai időszakban, egészen jól magyarázta az integráció fejlődését. Azonban az 1965–67-es időszak után, amikor is Franciaország rövid távú politikai érdekeitől vezérelve blokkolta az EU (akkor még EK) működését, magyarázóereje egyre inkább gyengülni kezdett.

Mindez elvezetett a másik fontos irányzat, az intergovernmentalizmus térhódításához. Amiben a Moravcsik nevéhez fűződő elmélet (Moravcsik 1991) mindenképpen újítást hozott: a nemzeti érdek modellbe emelése. Az elmélet – melyet Moravcsik intergovernmentális institucionizmusnak nevez, de röviden csak intergovernmentalizmusnak is szokták nevezni (lásd Gilpin 2004) – az 1990-es évekből származik. Fő teoretikusa (Moravcsik 1991: 25–26) szerint az elmélet három fő összetevőre épít:

- Intergovernmentalizmus: eszerint a nemzetközi politika főszereplői még mindig az államok. Kormányfők, miniszterek és tanácsadók kis csoportjától támogatva kezdeményezik és tárgyalják meg a legtöbb javaslatot az Európai Tanácsban és az Európai Unió Tanácsában (Miniszterek Tanácsa). Ezekben a szervezetben minden egyes nemzeti kormány a saját preferenciáin keresztül néz a tárgyalási folyamatra. Másképpen kifejezve, a Tanács a tagállami politika „folytatása”.
- A legkisebb közös többszörösön alapuló alkufolyamat: mivel az európai integráción belül nem találunk egyetlen hegemon hatalmat sem, így a tárgyalások mindig valamilyen alkufolyamatként zajlanak, melyben a pillanatnyi hatalmi viszonyok a meghatározók. A kis államokat a nagyobbak legtöbbször „lefizetéssel” próbálják meggyőzni, míg a nagy államok többnyire vétóval igyekeznek befolyásolni a döntéseket. Az egyezség általában közel áll a legkisebb közös többszöröshöz.
- A szuverenitás védelme: az integráció tagjává válni mindenképpen valamilyen áldozatot kíván a tagállam részéről. Ezt azért hajlandó meghozni, mert a kooperációból (integrációból) származó hasznok kárpótolják. Mivel azonban a szuverenitás fenntartása alapérdeke minden államnak, így a döntéshozók mindenképpen őrizni fogják azt, hogy lehetőleg további szuverenitásvesztés ne következzen be. Különösen tartózkodni fognak olyan nyitott végű megállapodások megkötésétől, melyek későbbi szuverenitásvesztést okozhatnak.

Az intergovernmentalista felfogás szerint tehát az európai gazdasági kormányzás egy kormányközi alkufolyamatként működik, ahol a tagállami érdekek játsszák a főszerepet. A tagállamok érdekei, ellentétben a korábbi nemzetközi politikai gazdaságtani elméletekkel, nem egy fekete dobozban, láthatatlanul alakulnak ki, hanem függnék az államon belüli érdekcsoportoktól, illetve a politikusok újrávalasztásához szükséges szavazatmaximalizáló magatartástól is (Moravcsik 1991). Ez alapján az euró, mint közös valuta léte is a haszonmaximalizáló politikusok kezében van.

Az intergovernmentalizmus és a neofunkcionalizmus közötti gyakorlati harc leginkább a fiskális unió, illetve fiskális föderalizmus kérdésében érhető tetten a gyakorlatban: ahogyan Benczes (2014) bemutatja, a szükségszerűség a fiskális unió és föderalizmus irányába hajtja az integrációt (bármit is jelentsenek ez utóbbi kifejezések), azonban a gyakorlatban az ebbe az irányba vezető út rögös. És ezek az akadályok alapvetően a tagállami egyéni érdekérvényesítés termékei.

Összességében a lisszaboni szerződés elfogadása óta is csak annyi változás történt, hogy az eurózónát illető fő szabályok meghozatala ma már nem kizárólag a Tanács, hanem az Európai Parlament együttdöntésével történik. A végső szó azonban még mindig a Tanácsé, így a tagállami alkufolyamat továbbra sem megkerülhető. A globális kormányzás akkor valósul meg, ha a politikusok hajlandóak lemondani a nemzetállamuk szuverenitásáról, ez pedig csak akkor fog bekövetkezni, ha az a választók, érdekcsoportok akarataival találkozik. Az eurózána megmentése ebben az esetben akkor jön el, ha sikerül ráébreszteni a választópolgárokat, érdekcsoportokat, politikusokat, hogy még mindig jobb további szuverenitásról és pénzforrásokról lemondani, mintsem viselni az eurózána felbomlásának valószínűleg jóval magasabb költségeit.

Az eurózána felbomlása

A harmadik lehetséges opció az integráció korlátozása, vagyis az euró, mint közös valuta megszüntetése. Ezt két módon tudjuk interpretálni. Az egyik lehetőség, hogy csak azok az államok hagyják el a zónát, amelyek ténylegesen bajban vannak. Azonban már ez is óriási költségekkel jár, ahogyan arra a már hivatkozott cikkben szereplő számítások rámutatnak (UBS Research 2011). Eszerint ez az opció sokkal inkább zsarolási alapként, mint valós lehetőségként működhet. A bajban lévő tagállamok akkor választanák ezt az opciót, ha már minden mindegy alapon hozzák meg a döntéseiket. Ez egyenértékű egy teljes államcsőd elismerésével, sőt talán még annál is súlyosabb következményekkel járna. A hatás ráadásul nem korlátozódná kizárólagosan a kilépőkre, hiszen érintené mindazon országokat, melyek pénzügyi intézetei valamilyen szinten kapcsolatban állnak a kilépő országgal.

A másik lehetőség a monetáris integráció teljes felbomlása. Ez még az előbbinél is nagyobb áldozatokat jelentene a tagállamok számára, és valószínűsíthető, hogy a gazdasági hatásokon túl katasztrofális politikai következményei is lennének. Így, mivel hatalmas költségei miatt megvalósulása, ha nem is lehetetlen, de nem valószínű, ezt a lehetőséget elvetjük, mint szóba jöhető megoldást.

Válságkezelés

Válságkezelés föderális szinten

Az európai válságkezelés legnagyobb problémája az volt, hogy egyszerre jelentette a tagállamok válságát, illetve az intézményrendszer válságát. Ez egyben azt is jelenti, hogy egyszerre kell foglalkozni az államcsőd határán táncoló tagállamokkal, illetve biztosítani azt, hogy a probléma többet ne kerülhessen elő. A válságkezelés kapcsán a döntéshozók egy másik, úgynevezett „lehetetlen szentháromsággal” is szembenéztek, melynek lényege az volt, hogy a válságkezelés kapcsán az EU szakértői három fontos alapelvet nem szerettek volna feladni, azonban a valószínűségben ezek közül csak kettő volt egyszerre védhető (Benczes 2011). Ez a három dolog a kilépés tagadása, az államcsőd tagadása, illetve a kimentés tiltása.

A kilépés lehetőségének tagadása abból fakad, hogy egyrészt nincsen jogilag szabályozva a kilépés menete, másrészt a zóna elhagyása mind a kilépő, mind a zónában maradó számára felbecsülhetetlen költségekkel járna. Az államcsőd tagadása azért jelent meg, mivel egy tagállam úgynevezett rendezetlen államcsődje ugyanolyan bizonytalan környezetet teremtene a többi tagállam számára is – ami nem kívánatos. A kimentés (államcsőd esetén a segítségnyújtás) tilalma explicite szerepel a maastrichti szerződésben, és azt jelenti, hogy minden egyes tagállam csak a saját államadosságáért felelős. A 2009-es események azonban rámutattak arra, hogy ez a három feltétel együtt nem tartható fenn. A válságban lévő GMU-tagállamok esetében a válság megoldása csak úgy lehetséges, ha vagy pénzügyi segítséget kapnak (*bail-out*), vagy engedik őket kilépni a GMU-ból, és valutaleértékelés segítségével lesznek úrrá a problémáikon, vagy államcsődbe menekülnek. Mint azt látni fogjuk, ami történt, az tulajdonképpen a kimentés bevezetése volt, amit Görögország esetében az adósságállomány átstrukturálásán át tulajdonképpen részleges államcsőd is követett.

Az egyik igen gyakran hangoztatott megoldási javaslat, amelyet rövid ideig a politika is felkarolt, Wolfgang Schäuble német pénzügyminiszteré volt (Bastasin 2012: 159) egy Európai Valutaalap létrehozásáról (lásd Mayer [2009] és Gros – Mayer [2010]). Ezekben az ötletekben az EMF (Európai Valutaalap) tulajdonképpen egy az IMF-hez hasonlóan működő intézmény lenne, ahol a kimentés rendezett körülmények között zajlana, meghatározott szabályok szerint.

A valószínűleg megvalósuló megoldások részben hasonlóak az EMF ötletéhez. Gyórfy (2013) részletesen áttekinti ezeket az intézkedéseket. A válságkezelés első lépéseként 2010 májusában hozták létre az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszközt (European Financial Stability Facility – EFSF), amelyet a GMU tagállamai vehetnek igénybe pénzügyi nehézségek áthidalására szigorú feltételek mellett. Az alap 440 milliárd euró forrást tömörít, erre a tagállamok az EKB tartalékaiból való részesedésük arányában garanciát vállaltak. Ugyanekkor alakították ki az Európai Pénzügyi Stabilitási Mechanizmust (European Financial Stability Mechanism – EFSM),

amelyet az EU összes tagállama igénybe vehetett (szigorú feltételesség mellett) pénzügyi nehézségek áthidalására. A 60 milliárd eurós forrásra az EU költségvetése jelentette a garanciát. Ezeket az egyébként ideiglenesnek szánt megoldásokat váltotta fel 2012. szeptember 27-én az úgynevezett Európai Stabilitási Mechanizmus (European Stability Mechanism – ESM), amelynek segítségével az eurózóna tagállamai és bankjai vehetik igénybe pénzügyi nehézségek áthidalására szigorú feltételesség mellett. Az 500 milliárd euró hitelezési kapacitás 80 milliárd euró tagországi befizetésből és garancianyújtás alapján történő hitelfelvételből áll össze. A megoldás gyengesége, hogy a nagyobb tagállamok esetében a rendelkezésre álló források elégtelenek lehetnek.

A fenti megoldást egészíthetné ki egy közös eurókötvény kibocsátása, mely ötlet folyamatosan a tárgyalóasztalon van, azonban heves ellenállásba ütközik a fejlettebb tagállamok részéről. Ezzel tulajdonképpen az eurót használó államok közös adósságkibocsátásáról beszélhetnénk, ami mellett számos érv szól, legfőképpen az, hogy visszavezetné a piacra a fejletlenebb országokat, lehetővé téve számukra az alacsonyabb kamaton történő adósságfinanszírozást (egyéb érvekről lásd Claessens et al. [2012: 4]). Hátránya az erkölcsi kockázat, vagyis kihasználva azt, hogy nem biztos, hogy az fizeti vissza az adósságot, aki felvette, ezért felelőtlen fiskális politikára ösztönöz, hasonló helyzetet kreálva, mint amiről fent a kamatkonvergencia kapcsán írtunk már. Éppen ezért a fejlettebb államok, különösen Németország, nem támogatják ezt a megoldást.

Ami a fiskális felügyeletet és az egyéb makrogazdasági egyensúlytalanságokat illeti, az úgynevezett hatos csomagban elfogadásra kerül intézkedések egy a korábbinál körütekintőbb és szigorúbb szabályozás képét villantják fel. A Stabilitási és Növekedési Paktum kapcsán fontos szigorításról lehet beszélni, a korábbi *ad hoc* mechanizmusok automatikussá váltak, és megjelent az úgynevezett túlzott egyensúlytalansági eljárás, mely a külső egyensúlytalansági problémákat is hivatott kezelni (értékeléséről lásd például Csontos – Szalai 2013). Ennek számszerűsítése, illetve a pontos eljárásrend, az esetleges szankciók, beavatkozások eljárásrendjének kialakulása azonban még várat magára, ahogyan annak kérdése is, mennyire tekinthető hatékonynak majd ez az új eljárás.

Szintén fontos lépés volt az Európai Központi Bank részéről a másodlagos piacokon történő, válságban lévő országokból származó államkötvények megvásárlása. Bár papíron nem, azonban *de facto* az EKB ezzel megszegte azt a fontos alapelvet, hogy nem finanszírozhat államadósságot. Másrészt viszont piacot biztosított ezen – amúgy a piacról kiszorulni látszó – országok számára (Györfly 2013).

Az utolsó, még nem teljesen üzemelő intézkedés a bankunió létrehozása. A válság, különösen az ír példán keresztül, arra is rámutatott, hogy nem tud stabilan működni egy szabad tőkeáramlásra alapozott közös pénzpiac közösségi szintű felügyelet nélkül. A bankunió célja

többes: közösségi szintű felügyelet kialakítása; a bankmentő csomagok összehangolása és szabályozása, ahol kiemelt szerepet kap az adófizetők pénzének kímélése, a tulajdonosok bevonása (European Commission 2014). Mindezek a lépések egy valódi közös pénzügyi piac irányába mutatnak, mely megakadályozhatja az ír válsághoz hasonló kialakulását.

A reformok tehát alapvetően a kimentés intézményesítésére koncentráltak egyfelől, másfelől a válságban lévő tagállamokon lévő nyomás enyhítését szolgálták uniós szinten. Emellett a negyedik válasz, a költségvetési válságok megelőzését szolgáló intézményi megoldások, tehát a Stabilitási és Növekedési Paktum (SNP) megerősítéséről szoltak. Ennek kapcsán valószínűleg hosszú távon hasonló vitákban lesz részünk, mint amelyeket az SNP kapcsán is megfigyelhetünk korábban. A cél alapvetően az automatizmusok növelése és a szigorítás voltak. Azonban a fentiekből levonható tanulság az, hogy a GMU intézményrendszerének valószínűleg a jövőben nem kizárólag költségvetési sarokszámokra kell koncentrálnia, hanem az egyes országok külső pozícióira, lakossági és vállalati adósságállományaira is.

Válságkezelés tagállami szinten

A görög válság és válságkezelés azért érdekes, mert egyrészt rávilágít a fenti elméleti megfontolások korlátaira (az ezeken az elméleteken alakuló válságkezelés, úgy tűnik, alapvetően sikertelen volt Görögországban), másrészt megmutatja, hogy a vegytiszta közgazdasági megoldások a társadalom ellenállása miatt nem mindig jelentik a járható utat.

A görög gazdaság problémáiról, elsősorban a költségvetés fenntarthatatlan helyzetéről először 2009 őszén érkeztek hírek. Ekkor a választást megnyerő PASOK miniszterelnöke jelentette be, hogy a görög költségvetési hiány a vártnál jóval magasabb lesz. Mint kiderült, ebben szerepet játszott az is, hogy a görög hatóságok módszeresen meghamisították az államháztartási adatokat (Bastanin 2012: 135–137). A válság során a görög állampapírok hozama meredeken emelkedett, a görög államadósságot az összes hitelminősítő leminősítette, ami még drágábbá tette a finanszírozást. Nyilvánvalóvá vált, hogy a görög államháztartás fenntarthatatlan pályán halad. Ugyanekkor a görög bankrendszerre is nyomás nehezedett, hiszen az eszközállományában lévő görög állampapírok egyre kevesebbet értek.

A fent bemutatott szentháromságból végül a GMU döntéshozói a kimentés tilalmát írták felül. Mindez azt jelentette, hogy az IMF-ből, az EKB-ből és az EU-ból álló úgynevezett trojka egy 110 milliárd eurós mentőcsomagot nyújtott a görög gazdaság számára, azzal a feltétellel, hogy a görög kormányzat a költségvetés hiányát a 2009-es 13,6%-ról (GDP-arányos) 2014-re 3% alá csökkenti. Ez nagyon szigorú feltételnek tekinthető, és óriási költségvetési megszorításokat jelentett. A görög kormány által bejelentett megszorító csomag fele-fele arányban tartalmazott bevételnövelő és kiadáscsökkentő elemeket. Ennek ellenére néhány hónappal később

világos lett, hogy a görög adósságállomány és költségvetési deficit nem marad fenntartható pályán.

Ennek oka alapvetően az volt, hogy a megszorító intézkedések hiába vitték le a költségvetés hiányát, a GDP csökkenése miatt az adósságállomány GDP-hez viszonyított nagysága nem tudott csökkenni. Így egy második mentőcsomag elfogadására volt szükség. Ekkor viszont már a magánszektor is szerepet kapott a rendezésben (*bail-in*): ez azt jelenti, hogy a magánhitelezők egy önkéntes adósságcsere formájában a görög állampapírok értékének 53,5 százalékát elengedték (Gyórfy 2013). Ezzel a görög államadósság szintje a GDP 120 százaléka alá esett, az országot pedig sikerült benntartani az eurózónában.

Érdemes röviden áttekinteni, vajon mi okozta a görög válságot. Erre nézve nincs teljes körű konszenzus a közgazdászok között, azonban közös pontként annyi állítható, hogy két tény megállja a helyét:

- A görög válság a folyó fizetési mérleg válsága volt, melynek kialakulásában nagy szerepet játszott a magas költségvetési hiány.
- A válság kialakulásához az állam helytelen gazdaságpolitikája is hozzájárult.

Eltérő álláspontok azokban a kérdésekben alakultak ki, hogy a megkezdett válságkezelő lépések mennyire voltak helyesek, és pontosan merre is kéne a reformoknak fordulniuk, hogy sikert lehessen elérni. A trojka csomagjaiban található feltételrendszerek alapvetően az államháztartás konszolidációját követelték meg, azonban nagy volt a nyomás a görög gazdasági döntéshozókra, hogy liberalizálják a munkaerőpiacot, csökkentsék a bérszínvonalat. Mindezek a lépések egybecsengenek a fenti elméleti észrevételekkel: a belső leértékelés végrehajtására, illetve az abszorpció csökkentésére kell gondolnunk.

Mindezt erősítette a külső nyomás is. A szakirodalomban igen elterjedt volt az a valószínűleg helytálló nézet, hogy a görög politikai elit alapvetően rossz elosztási intézményrendszert tart fenn, ahol a járadékvadász magatartás, a korrupció és a pazarlás az uralkodó (Markantonatou 2013). Mindezt aztán a nyugati sajtó, sőt bulvársajtó a „lusta és túlfizetett görög” képeként vette át, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a fejlett GMU-tagállamok számára politikailag kifejezetten kínos lett a gazdasági segítségnyújtás (Markantonatou 2013; Bastasin [2012: 164]).

A döntéshozók abban bíztak, hogy mindezek a politikai lépések sikerrel járnak, a görög gazdaságot újra növekedési pályára állítják, azonban ez végül nem így történt. A külföldi és hazai gazdaságpolitikusok valószínűleg gazdasági és politikai-szociológiai hibákat is vétettek. Jelenleg még az előbbiek tűnnek súlyosabbnak, de hosszú távon az utóbbiak is problémásak lehetnek.

Kezdjük a gazdasági kérdésekkel. Itt alapvetően eltérő értékelésekkel találkozhatunk. Gyórfy (2013) politikai gazdaságtani megközelítése azt sugallja, hogy a reformok azért nem lehettek

sikeresek, mivel a politikai és gazdasági elit továbbra is részben elszabotálja azok alkalmazását. Szerinte négy ok járult hozzá a kudarchoz:

„Mivel a közigazgatási posztokat elsősorban zsákmánynak tekinti a győztes párt, a szakértelem szempontja háttérbe szorul. A közpénzek beszedését és elköltését szabályozó intézményrendszer rendkívül gyenge – a korrupció jelen van mind az adók be(nem)szedésénél, mind pedig a kiadásoknál. A szakszervezetek túlnyomó többsége a közszféra dolgozóit képviseli, amely rendkívül merev foglalkoztatási szabályokat jelent – az ebből fakadó strukturális munkanélküliség ellensúlya a hatalmas informális szektor. Végül a lakosság nagyon erősen támaszkodik az államra a különféle szolgáltatások terén. Mindez azt jelenti, hogy a piacpárti reformoknak csekély bázisuk van, míg az állam rátelepszik a gazdaságra – nem hatékony és drága szolgáltatásai az országot versenyképtelenné teszik. A leírt problémák alapján jól látszik, miért is nem lehetett sikeres a két válságkezelő csomag: a magasabb beszedett adók révén az állami vállalatok veszteségeit igyekeztek pótolni, míg kevés erőfeszítés történt a liberalizáció és privatizáció terén. A várt fellendülés így elmaradt, helyette folytatódó recesszió, növekvő munkanélküliség, csökkenő állami bevételek és növekvő kiadások váltak jellemzővé. [...]Az eredmény jól mutatja a külső kényszer korlátait a szerkezeti reformok véghezvitelében. A görög politikai osztály legkeményebb nyomás idején is képes volt saját preferenciáinak részleges érvényesítésére és a számára fájdalmas reformok halogatására. Ennek nyilvánvalóan nem lett kedvező kimenetel, ám ettől függetlenül egyértelművé teszi, hogy belső elkötelezettség nélkül a külső kényszer csupán nagyon korlátozottan képes mélyreható változásokat indítani” (Györffy 2013: 131).

Bastasin (2012: 150–152) inkább kiegészíti a fenti álláspontot azzal, hogy két nagyon egyszerű közgazdasági okot sorol fel arra nézve, miért is nem működtek ezek a gazdaságpolitikák. Az egyik az úgynevezett nem keynesi hatások problémájával függ össze, a másik pedig az ország nyitottságának kérdésével érzékelteti a problémákat. A nem keynesi hatások a 2000-es évek elejének népszerű közgazdasági elméleteként azt mondja ki, hogy – ellentétben a keynesi elmélettel – a költségvetési megszorítások nem feltétlenül váltanak ki recessziós hatásokat. Ugyanis az állam visszavonulásával a magánszféra számára jelentős erőforrások szabadulnak fel, melyek felhasználásával az állami által korábban megtermelt jövedelemnél is több termelődik meg a magánszféra által (a nem keynesi hatásokról lásd Benczes [2008]). A probléma ezzel Görögország esetében az volt, hogy a nem megfelelő gazdasági intézményrendszer miatt hiába vonult vissza az állam, a magánszféra, úgy tűnik, nem volt képes átvenni a helyét, sőt, mivel – ahogyan Györffy fent fogalmazott – az állam sokszor része ennek a rossz intézményrendszernek, sokkal inkább a magánszféra szenvedte meg ezeket a megszorításokat, mint az állami.

A másik probléma, amit Bastasin kiemel, az, hogy a görög gazdaság nem elég nyitott és integrált az európai gazdaságba. A trojka döntéshozói előtt sikeres példaként lebegett például a Baltikum, elsősorban Lettország válságkezelése, ahol a kötött árfolyamrendszer fenntartása

mellett mintegy 20 százalékos bérszínvonal-csökkentéssel sikerült egy rövid ideig tartó receszsióval megúszni a súlyosnak induló 2008-as válságot. Mivel azonban Lettország mélyen integrált a világ gazdaságba, így a javuló exportteljesítmény kompenzálta a drámai bércsökkenés miatt a hazai jövedelemkiesést, és ezzel sikerült talpra állítani a lett gazdaságot. Erre azonban Görögország esetében sokkal kisebb a lehetőség a jóval csekélyebb világ gazdasági integráltság miatt. Így tehát hiába növelte Görögország a belső leértékelésen keresztül versenyképességét, annak hatása csekély a teljes jövedelemtermelő képességre.

A belső leértékelés kritikájában ennél is messzebbre megy Markantonatou (2013). Írásában bemutatja, hogy a görög munkaerőpiac nem is volt EU-s összehasonlításban annyira versenyképtelen, mint ahogyan azt utólag láttatják. A válság előtti években a görög munkaerő termelékenysége dinamikusan emelkedett (2013: 11), ehhez kapcsolódóan pedig a reálbérek nem nőttek jobban, mint a termelékenység, a termelés egységére számított munkaerőköltség nem nőtt jobban Görögországban, mint például Németországban (2013: 13). Ráadásul a GMU-n belül Görögországban a legalacsonyabb a mediánjövedelem (2013: 14). Ugyanakkor azt Markantonatou is kiemeli, hogy a válság előtti görög növekedés alapvetően ingatag alapra épült: az alacsony kamatszintből fakadó túlzott kormányzati és kisebbrészt túlzott magánberuházásokra.

Végül, de nem utolsósorban ki kell emelni néhány társadalomelméleti problémát is a válságkezelés kapcsán. A görög válságkezelés alapvetően a piaci mechanizmusoknak való térnyújtásra támaszkodik, melyen keresztül a belső leértékelés és abszorpciócsökkentés elérhető. Ez a típusú válságkezelés leginkább a XIX. század második felére volt jellemző, amikor az aranystandard-rendszer idején a kötött árfolyamrendszereket csak így lehetett fenntartani. Erről a korszakról és ennek társadalmi és politikai vetületeiről ír Polányi Károly *Nagy átalakulás* című munkájában, ahol bemutatja, hogy az ilyen, kizárólag piaci mechanizmusra épülő gazdaság szervezés hosszú távon fenntarthatatlan, a társadalom alapműködésével ellentétes (Polányi 2004). A Görögországban megfigyelhető társadalmi elégedetlenség jól mutatja, hogy Polányinak valószínűleg igaza van. A szociális feszültséget természetesen csak erősíti mindaz, amit fent is leírtunk: tudniillik egy alapvetően szegény ország lakosait bélyegzik meg és tartják lustának és túlfizetettnek a nyugat-európai véleményformálók. Ez pedig nem csak a reformokkal, hanem az EU intézményrendszerével szemben is hergelheti a lakosságot az ellen az intézményrendszer ellen, mely fontos szerepet játszott abban, hogy ez a válság egyáltalán kitörhetett. Mindez azt jelenti, hogy a görög és európai politikai és gazdasági elitnek hosszú távon olyan megoldást kell választania, mely nem csak gazdaságilag, de politikailag is fenntartható.

Konklúzió

Dolgozatunkban azt kívántuk bemutatni, hogy a GMU válsága rendszerszintű válságként fogható fel. Ennek bizonyítására bemutattuk, hogy a válság maga egy folyó fizetési mérleg válságként fogható fel, amelynek oka részben magában a rendszer hibás működésében rejlett. Egyrészt a fiskális fegyelem fenntartásának hiányából, másrészt pedig abból, hogy mivel a GMU nem tekinthető optimális valutaövezetnek, így a közös monetáris politika nem volt megfelelő az összes tagállam számára.

A Rodrik-féle lehetetlen szentháromságból következik az is, hogy a válság megelőzése szintén csak a föderális szint erősítésével mehet végbe. Ezt támasztják alá a görög válságkezelés kapcsán tapasztalható problémák is. Az eddigi lépések megfelelő irányt jelentenek: az ESM hosszú távú megoldást jelenthet az intézményesített „bail-out”-ra, a bankunió növelheti a pénzügyi rendszer stabilitását, és ezzel talán a közös monetáris politika hatásosságát. A szigorított Stabilitási és Növekedési Paktum javíthatja a fiskális fegyelmet. Az európai szemeszter, illetve a hatos csomag kapcsán megjelenő tágabb, makroökonómiai egyensúlytalanságokra fókuszáló túlzott egyensúlytalansági eljárás valós hatásának értékelése egyelőre még várat magára, de fontos lépésnek tekinthető a belső egyensúlytalanságok kezelésének irányában.

Mindazonáltal, véleményünk szerint a fenti lépések egyelőre keveset érnek a megelőzés érdekében, azaz nem foglalkoznak azzal, hogyan lehetne mindezeket a problémákat megelőzni. Sokkal inkább egyfelől egy korai előrejelző rendszerről, illetve egy utólagos, válságkezelésre alkalmazott intézményrendszerről beszélhetünk. Az előbbi cél eléréséhez valószínűleg az integráció mélyítésére lesz szükség. Ahogyan Vigvári András fogalmazott:

„Nem kizárható [...], hogy az önálló árfolyam- és kamatpolitikát feladó országok között nőnek a versenyképességbeli különbségek, amelyek kétségtelenül az övezet szétfeszítése irányába ható tényező (sic!). [...] Ezek kezelésének intézményesítettségére van szükség. Nem elégséges az erős költségvetés-politikai felügyeleti rendszerrel a mesterséges valuta stabilitását aláásó »potyautazást« korlátozni, de valószínűsíthető, hogy egy erőteljesebb redisztribúció sem kerülhető el” (2008: 351).

Hivatkozások

- Annett, A. – Decressin, J. – Deppler, M. (2005). Reforming the Stability and Growth Pact. IMF Policy Discussion Paper, PDP/05/02.
- Argyrou, M. G. (2006). The accession of Greece to the EMU: Initial estimates and lessons for the New EU Countries. *Liverpool Quarterly Economic Bulletin*, 27(4), December.
http://www.cardiff.ac.uk/carbs/econ/arghyroum/qeb_MA.pdf (letöltve: 2011. 11. 05.).

- Artner A. (2009). Válságkezelés Írországban. *Köz-gazdaság*, 4(4), 81–93.
- Bastasin, C. (2012). *Saving Europe. How National Politics Nearly Destroyed the Euro*. Washington D.C.: Brookings.
- Benczes I. (2003). A Stabilitási és Növekedési Paktum kritikai értékelése. *Európai Tükör*, 8(3), 59–78.
- Benczes, I. (2008). *Trimming the sails. The comparative political economy of expansionary fiscal consolidations: A Hungarian perspective*. Budapest – New York: CEU University Press.
- Benczes I. (2011). Az európai gazdasági kormányzás előtt álló kihívások. A hármas tagadás lehetetlensége. *Közgazdasági Szemle*, 58, 759–774.
- Benczes, I. (2014). Intergovernmentalism versus Supranationalism. Challenges and Controversies in European Economic Governance. In Benczes, I. (ed.): *Crisis in the West and the East*. Wien: Wiener Verlag für Sozialforschung.
- Blanchard, O. (2006). Adjustment within the Euro Area. The difficult case of Portugal. MIT Department of Economics Working Paper, No. 06-04.
- Buti, M. – Eijffinger, S. – Franco, D. (2003). Revisiting the stability and growth pact: Grand design or internal adjustment? CEPR Discussion Paper, No. 3692.
- Claessens, St. – Mody, A. – Vallee, Sh. (2012). Paths to Eurobonds. Bruegel Working Paper, 10.
- Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Cohen, B. J. (1993). The triad and the unholy trinity: Lessons for the Pacific Region. In Higgott, R. – Leaver, R. – Ravenhill, J. (eds.): *Pacific Economic Relations in the 1990s: Cooperation or Conflict?* Boulder, CO: Lynne Rienner, 133–58.
- Csaba L. (2006). A stabilitási és növekedési egyezmény új politikai gazdaságtanáról. *Közgazdasági Szemle*, 53(1), 1–30.
- Csortos O. – Szalai Z. (2013). Makrogazdasági egyensúlytalanságot megragadó indikátorok értékelése. *MNB-Szemle*, október http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_mnbszemle/mnbhu_msz_20131030/csortos-szalai.pdf (utoljára letöltve: 2015. március 10.).
- European Commission (2014): A comprehensive EU response to the financial crisis: Substantial progress towards a strong financial framework for Europe and a banking union for the eurozone. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-57_en.htm?locale=en (letöltve: 2014. május 26.).
- Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Gros, D. – Mayer, Th. (2010). Towards a Euro(pean) Monetary Fund. Policy Brief 202, Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels, February.
- Gyórfy D. (2013). Válságkezelés Európában, a gazdaságpolitika depolitizálásának kilátásai. *Pénzügyi Szemle*, 58(2), 123–125.

- Homepage of the Council of the European Union: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=&lang=en>
- Homepage of the European Council: <http://www.european-council.europa.eu/>
- Homepage of the European Central Bank: <http://www.ecb.int>
- Homepage of Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- Leblond, P. (2006.) The political stability and Growth Pact is dead: Long live the Economic Stability and Growth Pact. *Journal of Common Market Studies*, 44(5), 969–990.
- Markantonatou, M. (2013). Diagnosis, treatment, and effects of the crisis in Greece. A “Special Case” or a “Test Case”? MPIfG Discussion Paper 13/3. Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung.
- Mayer, Th. (2009). The case for a European Monetary Fund. *Intereconomics*, 44(3), 138–141.
- MNB (2008). Elemzés a konvergenciafolyamatokról. Budapest, Magyar Nemzeti Bank.
- Moravcsik, A. (1991). Negotiating the Single European Act: National interests and conventional statecraft in the European Community. *International Organization*, 45(1), 19–56.
- Mundell, R. (1961). A theory of optimum currency areas. *The American Economic Review*, 51(4), 657–665.
- Orbán G. – Szapáry Gy. (2004). A Stabilitási és Növekedési Paktum az új tagállamok szemszögéből. *Közgazdasági Szemle*, 51(9), 810–831.
- Polányi K. (2004). *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Budapest: Napvilág.
- Pugel, Th. A. (2009). *International Economics*. 14th ed. Boston: McGraw-Hill.
- Rodrik, D. (2002). Feasible globalizations. NBER Working Paper, No. 9129.
- Rodrik, D. (2005). A globalizáció járható útjai. *Egyenlítő*, 6, 6–16.
- Rodrik, D. (2007). *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. New York: W. W. Norton and Company.
- Summers, L. (1999). Distinguished lecture on economics in government: Reflections on managing global integration. *The Journal of Economic Perspectives*, 13(2), 3–18.
- Szentes T. (1999). *Világgazdaságtan. Elméleti és módszertani alapok*. Budapest: Aula.
- Tanzi, V. (2004). The stability and growth pact: It’s role and future. *Cato Journal*, 24(1–2), 57–69.
- UBS Research (2011). Euro break-up – the consequences, <http://bruxelles.blogs.liberation.fr/UBS%20fin%20de%20l%27euro.pdf> (utoljára letöltve: 2014. március 16.).
- Vigvári A. (2008). *Pénzügy(rendszer)tan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.